

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Komunitou podporované zemědělství
Karolína Žižková

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Komunitou podporované zemědělství

Karolína Žižková

Vedoucí práce:

Mgr. Tomáš Hirt, Ph. D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala především panu Mgr.T. Hirtovi, Ph. D. za rady a pomoc a participantům výzkumu.

1.1 Úvod

Koncept komunity je přítomen ve vlastním označení systému, kterým skupina lidí po celém světě, a v posledních několika letech také v České republice, mění svůj přístup k potravinám. Komunitou podporované zemědělství spojuje producenty a spotřebitele potravin dlouhodobým závazkem vzájemné podpory a spolupráce. Na rozdíl od jiných, v českém prostředí rozšířenějších alternativních potravinových sítí, jako jsou farmářské trhy a obchody či tzv. bedýnky, komunitou podporované zemědělství ve svých ideách staví na partnerství a principech solidarity mezi producenty a konzumenty potravin. Snahou jednotlivých místních iniciativ KPZ je pak smazávat hranice mezi producenty a spotřebiteli, posouvat je od pasivní konzumace k aktivnímu přístupu, vytvářet komunitu a usilovat o potravinovou suverenitu.

O tom, že svým výzkumem vstupuji do takového komunity, jsem z počátku neměla velkých pochyb. Jedna z pražských skupin komunitou podporovaného zemědělství, KPZ Okurka, se navenek prezentovala jako komunita zcela samozřejmě, a to prostřednictvím propagačních materiálů, internetových stránek a v neposlední řadě také skrze běžné užívání pojmu komunita mezi samotnými členy Okurky. Můj původní záměr, uchopit ji ve svém etnografickém výzkumu jako komunitu, tak, jak ji chápou sociální vědy, nicméně v praxi narazil. Postupně se totiž začalo odhalovat, že takovou komunitu KPZ Okurka nepředstavuje. Přesto se však pod touto nálepkou skrývaly různé sociální vztahy a aktéřské představy, například potravinové suverenity, které jsem se rozhodla blíže zkoumat a popsat v této práci.

Na následujících stránkách nejprve podrobněji popíšu východiska svého výzkumu, postup formulování cílů této práce a jejich finální podobu. V metodologické části se budu zabývat předvýzkumem a způsobem získávání dat během výzkumu samotného. Blížeji pak představím metody, které jsem primárně používala, tj. zúčastněné pozorování a rozhovory. V kapitole Komunitou podporované zemědělství představím hlavní principy této alternativní potravinové sítě, podoby, jakých může nabývat a kritiky, které se k ní váží. Konkrétní iniciativu komunitou podporovaného zemědělství, KPZ Okurka, která představovala terén mého výzkumu, představím v následující

části. Budu se věnovat její organizaci, běžnému fungování a skupinám aktérů, které ji tvoří. Jsou jimi odběratelé, zemědělci a koordinátoři. Popíši jejich motivace ke členství ve skupině a percepci pozitiv a negativ tohoto členství. V kapitole zabývající se konceptem komunity se budu věnovat nejprve různým způsobům chápání komunity v sociálních vědách. Popíšu několik přístupů k tomuto konceptu a jeho vývoj v čase. V navazující části se pak již budu věnovat konceptu komunity z aktérské perspektivy a způsobu, jakým je v KPZ Okurka naplňován. Obdobně budu postupovat i v případě druhého klíčového konceptu této práce, a to potravinové suverenity, kterou nejprve představím teoreticky a poté i z pohledu členů KPZ. V závěru práce shrnu výsledky svého šetření.

2.1 Východiska

V následující části se budu věnovat východiskům této bakalářské práce. Nejprve uvedu na pravou míru svoje původní předpoklady ohledně zkoumané populace, tj. že tvoří komunitu, a svůj záměr skupinu takto při výzkumu uchopit. Vysvětlím, proč jsem svou perspektivu v prvních fázích výzkumu pozměnila a jaké nové otázky jsem si po vstupu do terénu položila. Tento proces mi pomohl definovat jeden z dvou cílů této práce. Tím je snaha zjistit, jak členové zkoumané iniciativy komunitou podporovaného zemědělství chápou koncept komunity, a jak jej svým jednáním naplňují v rámci samotné iniciativy. Dále se budu věnovat tomu, jakým způsobem byl zvolen druhý koncept, tj. potravinová suverenita, který jsem se v rámci této iniciativy rozhodla přezkoumat obdobně jako komunitu. Aktérské chápání a naplňování konceptu potravinové suverenity je cílem druhým.

Původním předpokladem celého výzkumu byla představa, že mnou zvolená iniciativa komunitou podporovaného zemědělství, KPZ Okurka, je komunitou i v sociálně-vědním smyslu, tj. organizovaným, soudržným a relativně ohraničeným systémem sociálních vztahů, rámcem face-to-face interakcí založeným na principu sounáležitosti a solidarity. Během počátečních fází výzkumu se však aktérská kulturní praxe začala jevit v rozporu s tím, jak komunitu chápou sociální vědy. O tom, zda lze KPZ Okurka považovat za komunitu v sociálně-vědním slova smyslu, jsem začala pochybovat na základě pozorovaných sociálních interakcí a díky prvním rozhovorům s některými informátory. Ačkoli se aktéři prostřednictvím svých výpovědí i textů, které používají, tvrdošíjně označovali svůj sociální okruh jako komunitu, stále zřetelněji se mi to jevílo tak, že - lidově řečeno - komunitou prostě nejsou. Poté, co se objevily i vyloženě negativní a odmítavé reakce na spojení této skupiny a myšlenky komunity (tak, jak je vymezována sociálními vědami) ze stranu členů, rozhodla jsem se i já od tohoto uchopení zkoumané skupiny definitivně upustit. V teoretické části, která se zabývá konceptem komunity, a v následující části, jež se zakládá primárně na datech získaných během vlastního výzkumu, dojdou mimo jiné k tomu, proč se v případě této skupiny o komunitu nejedná a tudíž k ní tak v této práci nebudu přistupovat.

Zajímavým jevem mi nicméně přišlo poněkud samozřejmé užívání, až nadužívání slova komunita, kterým k Okurce členové referovali či fakt, že *komunitu* často uváděli jako jedno z pozitiv KPZ. Také samotný název

iniciativy KPZ Okurka, který byl sice přejet z anglického *Community supported agriculture*, označující celý systém této alternativní potravinové sítě, v sobě již pojmenování komunita nese. Jeho použití ovšem ničím samozřejmým není. Iniciativa mě při našem prvním setkání taktéž nabídla svoje propagační materiály, v nichž se jako komunita prezentuje. Jaká soustava představ a sociálních vztahů se skrývá za aktérsky deklarovanou etiketou komunity? moje pozornost se přenesla ke zkoumání sociálních praxí, které se v prostředí tzv. komunity odehrávají. Cílem této práce tedy bude zjistit, jakým způsobem aktéři, tj. členové zkoumané iniciativy, tento sociální rámec chápou a svým jednáním naplňují ve vztahu k prostředí KPZ Okurka. Tato práce se tedy nezabývá primárně otázkou, zda-li je skupina KPZ Okurka komunitou nebo ne. Reflexí termínu komunita a způsobu jeho používání mými informátory se snažím naznačit, že automaticky nepřejímám aktérský termín komunita do polohy analytického nástroje. Naopak se snažím porozumět tomu, co představa komunity, resp. komunitou podporovaného zemědělství, znamená z hlediska aktérů. I přesto, že skupina komunitou není, je v jejím prostředí tento pojem běžně užíván. Zároveň je naplněna sociálními interakcemi, jež jsem se rozhodla zkoumat. Na tomto místě bych taktéž chtěla podotknout, že ke skupině KPZ Okurka budu referovat z pozice sociálních věd, tudíž nikoliv jako ke komunitě, ale jako ke skupině, případně jako ke konkrétní iniciativě či projektu KPZ. Pojmenování či referování ke skupině KPZ Okurka jako ke komunitě je v této práci uplatňováno pouze z aktérské perspektivy.

Ze slovníku komunitou podporovaného zemědělství jsem si vypůjčila i druhý koncept, a to tzv. potravinovou suverenitu. Tento pojem se objevoval v nejrůznějších propagačních materiálech, vydaných například Asociací místních potravinových iniciativ (AMPI), která sdružuje iniciativy KPZ v České republice (včetně KPZ Okurka), či PRO-BIO LIGOU, jež se snaží o popularizaci alternativních potravinových sítí včetně KPZ. V těchto materiálech se komunitou podporované zemědělství objevuje jako způsob, jak směřovat k potravinové suverenitě, jejíž definici autoři záhy dodávají. Odvolávají se na tzv. Evropskou deklaraci potravinové suverenity a vysvětlují, že se jedná o právo obyvatel ovlivnit původ a kvalitu svých potravin a způsob jejich produkce. Tyto materiály byly volně dostupné na výdejním místě skupiny, zároveň byly dostupné také během úvodního setkání pro zájemce o členství v nadcházející sezóně. Odkazování na internetovou platformu Potravinová suverenita (www.potravinovasuverenita.cz) nalezneme i v propagačním materiálu KPZ Okurka.

V této práci se objevuje několik klíčových pojmů, jako je komunita, potravinové suverenity, či komunitou podporované zemědělství. V samostatných kapitolách této práce se budu vždy věnovat teoretickému vymezení těchto konceptů a následně budu představovat jejich podoby, které nabývají v praxi, tj. v souvislosti s prostředím mnou zkoumané skupiny KPZ Okurka. Budu přitom vycházet z disciplín antropologie či humánní geografie, v praktické části z primárních dat, jež jsou výsledkem mého kvalitativního šetření.

3.1 Metodologie

Na následujících stránkách se budu věnovat metodologii. V úvodní části stručně nastíním svoje výchozí zkušenosti s alternativními potravinovými sítěmi a první setkání s KPZ v rámci předvýzkumu, jež nicméně proběhlo v jiné, než dále zkoumané iniciativě. Následující část se pak již věnuje samotnému výzkumu ve skupině, se kterou jsem při vytváření této práce dlouhodobě spolupracovala. Vymežím zkoumanou populaci a popíši zdroje a způsoby získávání informací. Těmi byly především zúčastněné pozorování a rozhovory. V závěru této kapitoly zmíním několik slov k etické stránce celého výzkumu.

O problematiku agroekologie se zajímám již delší dobu, a to zejména z pohledu producentů potravin. Mám vlastní dlouhodobé pracovní zkušenosti z menších rodinných či skupinami osob vlastněných farem, které hospodaří v souladu s principy ekologického zemědělství, a nespočet dalších dobrovolnických zkušeností z obdobných produkcí v České republice i napříč Evropou. V rámci mého působení na těchto farmách jsem se poprvé setkala s některými z tzv. alternativních potravinových sítí, jako jsou farmářské trhy a obchody či bedýnkové systémy, neboť je téměř vždy, kromě tzv. prodejů ze dvora, tedy přímo na farmě, zmínění zemědělci volili jako hlavní distribuční kanály svojí produkce. Z pohledu člověka získávajícího potraviny jsem před začátkem výzkumu neměla žádnou vlastní zkušenost s alternativními potravinovými sítěmi.

Komunitou podporované zemědělství jsem z počátku mylně považovala za formu poněkud etablovanějších bedýnkových schémat, což je častý jev, vzhledem k nepřilíživému rozšíření a krátké přítomnosti KPZ v České republice [Spilková 2016: 90]. Po přečtení informací na webovém portále KPZ info, který funguje jako jakýsi rozcestník pro síť komunitou podporovaného zemědělství v ČR, mě zaujalo právě distancování se od bedýnkového systému, a to přítomností dlouhodobého partnerství založeného na vzájemné solidaritě mezi producenty a konzumenty a snahou o překonání těchto rolí. K tomu má údajně vést například to, že se konzumenti často stávají částečně či plně aktéry či podílníky produkce potravin. Tento postup prý reflektuje také užívání slov jako spolu-sedlák či konzumaktér, jejichž cílem by mělo být zdůraznění toho, že KPZ není založeno jen na pasivní konzumaci, ale vyžaduje aktivní přístup obou stran [Komunitou podporovaná zemědělství 2012].

3.2 Předvýzkum

Zkontaktovala jsem jednu pražskou skupinu KPZ prostřednictvím emailu celé organizace, vysvětlila svůj záměr a požádala je o spolupráci. Kladnou odpovědí mi byla pozvánka koordinátorky na výdejní místo, jež se nacházelo venku, ve veřejně přístupné části jednoho ekocentra a bylo tvořeno stánkem se stolem a naskládanými bednami s ovocem a zeleninou. Zde jsem výdej chvíli pozorovala a provedla několik spontánních rozhovorů s členkou skupiny, jež zrovna plnila svou službu asistence výdeje a odběrateli, kteří se zde ale většinou zdrželi jen na několik málo minut, kdy si balili a vážili potraviny. Zároveň mě překvapila absence téměř jakékoliv komunikace mezi odběrateli navzájem, a komunikace mezi odběrateli a asistentkou, která působila značně formálně a ve většině případů se omezila na pozdrav, nahlášení příjmení odběratele, poděkování a rozloučení. Ve chvíli, kdy se u výdeje vytvořila fronta například tří osob, bylo možné sledovat určitou nervozitu a nedočkavost, jež mi mírně evokovala situace z KPZ zatracovaných supermarketů. Po příchodu koordinátorky jsem se dozvěděla, že ke společnému emailu skupiny má přístup pouze ona a o mém záměru nikoho neinformovala, neboť ostatní členy vyloženě otravovalo dostávat jakékoliv informace či newsletter skupiny, a to včetně nabídek příležitostných objednávek jiných potravin. Zároveň vyjádřila obavy z neochoty členů ke spolupráci. Panující atmosféru celého výdeje jsem částečně připisovala prostředí, a to hlavně absenci jakéhosi zázemí. Výdej jsem po nějaké době opustila a rozhodla se navštívit ještě další skupinu, kterou jsem kontaktovala a jejíž výdejní místo se nacházelo v kavárně. S první zmiňovanou jsem již dále nespolupracovala, nicméně ve mne celá záležitost ještě více vzbudila otázky ohledně komunity v systému komunitou podporovaném zemědělství a aktivního zapojení členů do produkce.

Po seznámení druhé iniciativy KPZ Okurka s mým záměrem a kladné odpovědi, jsem se dostavila na její výdej. Zde jsem nejprve pasivně pozorovala průběh výdeje, následně jsem se setkala se s koordinátorkami a rozhodla se k další spolupráci s Okurkou.

3.3 Výzkum

Tématem KPZ v českém kontextu se v minulosti zabývaly především studentské práce (Suchá 2014, Frélichová 2013, Strnadel 2013). V souvislosti s tématem KPZ existuje množství výzkumů využívajících primárně kvantitativních metod. Zabývají se například motivacemi ke členství v iniciativách KPZ a hodnocením jeho kladů a záporů, angažovaností v příbuzných sociálních či ekologických hnutích nebo sociodemografickými charakteristikami zúčastněných (Pole, Grey 2012, Bougherara, Grolleau,

Mzoughi 2008). Pro takové typy otázek jsou kvantitativní metody jistě vhodné, já jsem nicméně poměrně intuitivně sáhla po kvalitativním přístupu, ačkoliv se zmíněných témat v rozhovorech dotýkám také. Vzhledem k tomu, že hlavním cílem bylo ovšem nahlédnout do aktérských konceptualizací klíčových pojmů a jejich uplatňování v praxi, a respondenti se tak ve svých odpovědích často pohybovali na poněkud abstraktní rovině, ukázala se volba kvalitativních metod jako vhodná.

Zúčastněné pozorování

V rámci výzkumu jsem se pravidelně účastnila výdejů potravin a to téměř vždy v celých délkách výdejního času. Navštívila jsem tak pět za sebou jdoucích výdejů, v jejichž průběhu odběratelé postupně přicházeli a odcházeli dle vlastních časových možností. Zároveň také bylo možné potkat se s těmi, kteří si předplatili jen poloviční množství zeleniny či dodávku sýrů a výdejů se zúčastňovali jen ob týden. Celkově odebíralo podíly v KPZ Okurka asi 60 osob.

Taktéž jsem se zúčastnila oslavy konce sezóny 2016, kterou spolek Okurka pořádal 8. listopadu v podvečer na výdejním místě a která byla spojena se setkáním s oběma zemědělci a květinářkou a zhodnocením uplynulého roku. Oslava byla naplánována v termínu posledního řádného výdeje, na které se vztahovalo předplatné a mohli se ji tak teoreticky časově účastnit minimálně ti, kteří si ten den šli vyzvednout svůj podíl. Přesto bylo přítomno asi 12 odběratelů.

V březnu 2017 jsem se zúčastnila úvodního informačního setkání pro nadcházející sezónu, taktéž na dosavadním výdejním místě Okurky. Přítomni byli také oba zemědělci, se kterými bude skupina spolupracovat během letošního roku. Účastnilo se jej asi 15 stávajících a potenciálních odběratelů.

Taktéž v březnu letošního roku jsem se zúčastnila IV. celorepublikové setkání komunitou podporovaného zemědělství, které se konalo v Praze-Dejvicích v Obci křesťanů. Celodenní program byl rozdělen do dvou bloků, z nichž se jeden věnoval primárně otázce komunity v KPZ, např. posilování vazeb, různým rolím a fungování skupiny a druhý poté sebevzdělávání a sdílení informací v rámci české sítě KPZ. Akce se zúčastnilo přibližně 25 lidí z různých skupin KPZ, taktéž jsem zde potkala jednoho zemědělce spolupracujícího s Okurkou. Byla to výborná možnost ke komparaci dění a

naplňování poněkud problematického konceptu komunity v jiných skupinách. To se ukázalo jako společné několika dalším projektům.

Rozhovory

Během výzkumu jsem provedla množství kratších, spontánních rozhovorů, jejichž obsahy jsem si posléze zapisovala do svých poznámek. Co se týče delších, předem připravených rozhovorů, bylo nahráno celkem 15 semi-strukturovaných rozhovorů. Jedenáct z nich bylo vedeno s odběrateli, dva rozhovory jsem pořídila s koordinátorkami a zakladatelkami Okurky a zbývající dva se zemědělci. Délka rozhovorů se průměrně pohybovala kolem 25-30 minut. Osnovu rozhovorů s odběrateli přikládám v příloze této práce. Všechny rozhovory byly následně doslovně přepsány a okódovány pomocí induktivního i deduktivního způsobu. Přepis rozhovoru s jednou ze zakladatelek lze taktéž nalézt v příložených materiálech.

3.4 Etika

Při výzkumu jsem dodržovala standardní postupy, jež odpovídají Etické směrnici CASA. Vzhledem k tématu svojí práce jsem nepracovala s prakticky žádnými výrazně citlivými informacemi. Od počátku jakékoliv spolupráce se všemi zúčastněnými jsem vystupovala pod identitou výzkumníka, vždy jsem se představila, případně byla představena, jako studentka píšící bakalářskou práci o KPZ. Koordinátorky skupiny taktéž informovaly všechny členy prostřednictvím newsletteru o tom, že budu v rámci Okurky provádět výzkum a mohu je v určitém období případně oslovit s žádostí o rozhovor. Nemyslím si, že by mi v případě tohoto výzkumu potlačení zmíněné identity při získávání informací jakkoliv pomohlo. Všechny rozhovory byly zaznamenány po slovním informovaném souhlasu respondentů s příslibem využití získaných informací pouze pro účely bakalářské práce a anonymizace odpovědí respondentů.

4.1 Komunitou podporované zemědělství

V této části definuji systém komunitou podporovaného zemědělství. Vzhledem k tomu, že jeho aplikace v praxi odráží lokální podmínky, představím různé formy organizačního uspořádání, které mohou projekty KPZ nabývat. Všem jsou nicméně společné určité principy, které zde zmíním a v případě tzv. potravinové suverenity se jimi budu zabývat samostatně v jiné části této práce. Na závěr představím tři základní směry kritiky systému KPZ jakožto alternativní potravinové sítě a to, jakým způsobem jsem si jich dotkla ve vlastním výzkumu.

4.2 Definice

Komunitou podporované zemědělství je jednou z forem alternativních potravinových sítí, která přímo propojuje spotřebitele a producenty. [Saltmarsh et al. 2011: 7] jej definují jako jakoukoliv iniciativu produkce potravin, paliva či vláken, kde komunita, skze společné vlastnictví, investice, sdílení nákladů či pracovní silou, sdílí rizika a zisky produkce. Cílem KPZ je tedy především vzájemný vztah podpory mezi komunitou a producentem, přesahující konvenční výměnu zboží a peněz.

4.3 Typy komunitou podporovaného zemědělství

Vzhledem k tomu, že systém KPZ reaguje na lokální podmínky, mohou jednotlivé projekty nabývat různých podob, které odráží potřeby a možnosti místních komunit. Podle organizačního uspořádání lze iniciativy rozdělit do čtyř následujících kategorií.

V tzv. předplatitelských skupinách řízených producentem uhradí odběratelé, obvykle ještě před začátkem sezóny, předem domluvený poplatek, který producenta zavazuje k pravidelné dodávce potravin. Jejich skladba a množství se v závislosti na ročním období přirozeně liší, nicméně může být také výrazně ovlivněna jak nadměrnou úrodou, tak neúrodou. Odběratelé předem akceptují obě tyto možnosti bez nároku na náhrady, povinností producentů je pak dané množství rovnými díly rozdělit mezi členy.

Skupiny, které řídí samotná komunita, mohou fungovat například na principu družstevnictví. V tomto případě přebírá komunita přímou zodpovědnost a na produkci potravin se podílí buďto sami členové

prostřednictvím dobrovolné práce, nebo profesionálové, kteří jsou za svou práci placeni komunitou ze společných finančních zdrojů.

V partnerských skupinách již existujících komunit a samostatných producentů se obě složky zavazují k dlouhodobé spolupráci, která komunitě poskytuje zdroj potravin. Jedná se o podobný model jako ve skupinách předplatitelských, nicméně iniciativa vychází z obou stran tohoto partnerství.

Posledním typem jsou farmy přímo vlastněné komunitou. Členové se na systému KPZ podílejí například sdílením investic, nicméně produkce takové farmy nemusí být nutně určena primárně ke sdílení v rámci samotné komunity [Saltmarsh a kol. 2011:7].

Adam [2006:2] tyto modely zjednodušuje a iniciativy KPZ dělí do dvou skupin, z nichž první (*subscription*) odpovídá skupinám předplatitelským a druhá, tzv. podílová (*shareholder*) zase těm, které jsou primárně řízeny komunitou.

Pro začínající projekty KPZ v České republice je typická role koordinátora, který komunikuje se zemědělci a odběrateli, zprostředkovává smlouvy, platby a organizuje výdeje [Pařízková 2013, cit. u Spilková 2016: 92]. Nejinak tomu je i u mnou dále zkoumané skupiny, jejíž organizační strukturu budu popisovat v jiné části této práce. Většinu českých KPZ lze zařadit k předplatitelskému či partnerskému typu, podílovou skupinou je pak například občanské sdružení KomPot (Komunitní potraviny). Iniciativy KPZ se v České republice zabývají produkcí a distribucí potravin, případně květin.

4.4 Principy

Dle Evropské deklarace KPZ, jenž byla přijata na 3. Evropském setkání KPZ 17. září 2016 v Ostravě usilují aktéři zapojení v systému KPZ o právo podílet se na utváření potravinového a zemědělského systému a prosazení potravinové suverenity. Společnými principy jednotlivých nezávislých skupin jsou pak mj. dekomodifikace potravin, uplatňování agroekologických principů a postupů v souladu s deklarací Nyéléni 2015, spravedlivé pracovní podmínky a příjem pro zúčastněné osoby, zemědělská produkce vycházející z místních podmínek a znalostí či rozvíjení komunit prostřednictvím přímého a dlouhodobého vztahu, zahrnujícího sdílenou odpovědnost, rizika i výnosy [Nyeleni Europe 2011].

4.5 Kritika

Alternativní potravinové sítě, kterých je KPZ součástí, mají nicméně i svoje kritiky. Ty lze rozdělit do tří základních proudů. Prvním z nich je kritika přeceňování lokálnosti. Lokální produkty jsou zastánci alternativních potravinových sítí považovány automaticky za bezproblémové na rozdíl od těch, které pocházejí z globálního ekonomického prostoru. Toto nadhodnocené vnímání lokálního může podle některých autorů jako je E. M. DuPuis a D. Goodman vést k určité xenofobii [Spilková 2016: 20]. I já jsem se ve svém výzkumu setkala s tím, že respondenti uváděli místo původu jako jedno z kritérií, kterému při získávání potravin připisují význam a až na výjimku se vůči importu vymezují. Dalším směrem kritiky je sociální exkluzivita alternativních potravinových sítí, včetně KPZ. Množství výzkumů, např. celobritská studie, kterou provedla University of London ukazuje, že členové KPZ ve Velké Británii jsou obvykle vzdělanější a jejich příjmy přesahují průměr [Ulčák 1997: 266]. To samé tvrdí i A. Alkon [cit. u Spilková 2016: 20], který je dále specifikuje na obyvatele metropolí či univerzitních měst. V České republice zkoumala Asociace místních potravinových iniciativ (AMPI) mj. sociodemografické charakteristiky členů iniciativ KPZ, a to prostřednictvím online dotazníku, který byl vyplněn 99 osobami zapojenými do KPZ v letech 2014-2015. Tento vzorek reprezentoval 17% členů. Výsledky ukazují, že 81 % respondentů má vysokoškolské vzdělání a příjem jejich domácností je průměrný či nadprůměrný [Krčílková, Janovská, Wranová, Pohle 2015:238]. Tyto a další charakteristiky uvedené v této studii, například věk či rodičovství, by odpovídaly i participantům mého výzkumu. Nejednalo se nicméně o předmět mého zájmu, navíc jsem nepoužívala, v tomto případě vhodnější, kvantitativní metody, tudíž je nehodlám zobecňovat ve vztahu ke KPZ Okurka. Kritizovanou je pak také neoliberální povaha těchto potravinových systémů, jež závisí na tržních mechanismech a klade odpovědnost na jednotlivé spotřebitele a jejich rozhodnutí namísto toho, aby se zaměřovala na změny politik v širším rozsahu [Spilková 2016:21-22].

KPZ OKURKA

V následující části blíže představím mnou zkoumanou iniciativu KPZ Okurka a její členy. Nejprve popíšu okolnosti vzniku tohoto projektu a stručně nastíním jeho vývoj během uplynulých dvou let. Pro představu, co členství v této skupině obnáší, se budu dále věnovat organizační struktuře a praktickému fungování během sezóny. V další části představím jednotlivé skupiny aktérů, které jsou do Okurky zapojeny, a to koordinátorky projektu, zemědělce a odběratele. Budu se věnovat jejich pohledu na systém KPZ, motivacím ke členství v této iniciativě a vnímání pozitiv či negativ této aktivity. Vzhledem k tomu, že jsem se zkoumanou skupinou zůstala v kontaktu i po skočení loňské sezóny, nastíním na závěr tohoto oddílu některé poměrně zásadní změny, kterými projekt prošel, jeho aktuální stav vztahující se k počátkům třetího roku existence a jeho možné výhledy do budoucnosti. Budu čerpat především z materiálů vydaných samotnou skupinou (z nichž uvádím například Etický kodex KPZ Okurka v příloze této práce), z rozhovorů s organizátory, zemědělci a některými odběrateli a vlastních poznámek, které jsem pořídila v průběhu pravidelných výdejů v rozmezí několika týdnů.

Vznik a vývoj projektu KPZ

S myšlenkou založit vlastní skupinu KPZ přišly dvě koordinátorky z kraje roku 2015. Obě v tu dobu působily na České zemědělské univerzitě v Praze a zabývaly se problematikou ochrany životního prostředí a zemědělské půdy. O systému KPZ se poprvé dozvěděly díky článku Tomáše Uhnáka, mj. spoluzakladatele Iniciativy potravinové suverenity, v periodiku A2. KPZ pro ně představovalo možnost, jak problémy, kterými se zabývaly jako studentky v teoretické rovině, řešit v praxi. Po absolvování semináře "Otevřený prostor: Jídlo, zemědělství, krajina", který každoročně pořádají organizace Trast pro ekonomiku a společnost a Ekumenická akademie, se v únoru 2015 rozhodly vyzkoušet funkčnost myšlenek KPZ samy. S pomocí Jana Valešky, jedné z ústředních postav hnutí KPZ v České republice, PRO-BIO LIGY a spoluzakladatele Asociace místních potravinových iniciativ (AMPI), se spojily se zemědělcem dodávajícím ovoce a zeleninu. Tento farmář již spolupracoval

s jinými projekty KPZ, tudíž pravidelně několikrát týdně svou produkci do Prahy dovážel a distribuoval. Jak připouští jedna ze zakladatelek, celá iniciativa vznikala velice narychlo a spontánně, aby se její činnost stihla rozběhnout se začátkem nadcházející zemědělské sezóny.

Původním záměrem bylo vybudovat univerzitní KPZ a propojit tak akademický svět s realitou ekologického zemědělství, nicméně jejich nápad se nesetkal s velkým zájmem ze strany potenciálních odběratelů. Během prvního roku zde fungovala pouze malá skupinka 8 odběratelů, drtivá většina odběratelů žila nebo se scházela v Praze-Karlíně. Po první sezóně se menší skupinka s výdejním místem v Praze-Suchdole rozpadla a část se sloučila s početně silnější skupinou z Karlína. Za jeden z úspěchů považují iniciátorky projektu to, že za poměrně krátkou dobu se jim podařilo nadchnout velké množství lidí. V druhém roce, ke kterému se primárně vztahuje tato práce, se do systému Okurky zavázalo kolem 60 odběratelů. Iniciativa také rozšířila svou nabídku distribuovaných potravin o pravidelnou dodávku mléčných výrobků a možnost příležitostných objednávek květinových vazeb.

Organizace činnosti skupiny

KPZ Okurka vznikla jako neformální uskupení lidí, kteří přijali myšlenku komunitou podporovaného zemědělství. Jedná se o jednu z aktivit spolku, jenž se zabývá problematikou ochrany půdy, krajiny a podporou ekologického zemědělství. Co se týče organizační struktury, mohli bychom tuto skupinu KPZ zařadit k předplatitelskému či partnerskému typu s výraznou rolí zakladatelek-koordinátorek, případně několika dalších osob ze zmíněného spolku.

Během uplynulé sezóny spolupracovala tato iniciativa skrze dlouhodobý závazek s farmářem dodávajícím zeleninu a ovoce, dodavatelem mléčných výrobků a formou příležitostných přiojednávek také s květinářkou. Zájemci o členství se před začátkem sezóny mohou rozhodnout, o jaké produkty mají zájem, na webových stránkách projektu je k dispozici přibližný obsah dodávek potravin během roku. Okurka také v měsíci...? uspořádala neformální informační setkání, na kterém se mohli zájemci osobně seznámit se zemědělci a stávajícími členy. Před začátkem sezóny uzavře zájemce "Dohodu se zemědělcem"(viz příloha) a zaváže se k dodržování "Etického kodexu KPZ Okurka"(viz příloha). Zároveň odešle platbu na transparentní účet celé skupiny. Částka se liší v závislosti na druhu zboží a četnosti. Odběratelé

mohou odebírat tzv. "zeleninový podíl" jednou za dva, nebo každý týden (v ceně 250,-/týden), "sýrový podíl" jednou za dva týdny (v ceně 300,-) nebo oboje. Skladba a množství potravin v podíle je ale pouze orientační a může být značně pozitivně i negativně ovlivněno vnějšími vlivy, což zúčastnění akceptují bez nároků na jakékoliv náhrady. Součástí platby je také příspěvek na činnost skupiny (250,- ročně), např. tisk propagačních materiálů, nákup váhy, chladicího boxu atp.. Kromě tohoto příspěvku odchází poté celá částka přímo zemědělcům, neboť se koordinátoři a členové podílejí na činnosti skupiny bez nároku na jakýkoliv honorář. Odběratelé se také zavazují k tomu, že během sezóny alespoň jednou vypomohou s organizací výdeje v předem domluveném termínu, který si sami zvolí. Standardní průběh takového výdeje popíšu níže. Ačkoliv se, kromě uhrazení předplatného, jedná v podstatě o jedinou povinnost nebo službu, kterou by měl odběratel pro Okurku během celého roku vykonat, lze se i tomuto závazku vyhnout a svoji neúčast vykompenzovat zasláním volitelné finanční částky.

Sezóna začíná v květnu a končí v listopadu. Během této doby probíhá každý týden pravidelný výdej. Výdejním místem byla během roku 2016 veřejně přístupná část jedné kavárny v čase běžného odpoledního provozu. Svůj podíl si tu mohli členové vyzvednout každé úterý (případně každé druhé úterý, v závislosti na typu předplatného) podle vlastních možností kdykoliv v čase během 14:00 až 18:30. Výdej je rozdělen na dvě části, při každé asistuje ostatním jeden odběratel vykonávající výše zmíněnou službu. Jeho úkolem je na začátku výdeje vyskládat bedny s potravinami, které dodavatelé přivezou, umístit na viditelné místo papír s obsahem jednoho kompletního podílu pro daný den a připravit váhu. Poté se služba zdržuje v blízkosti beden a čeká na příchozí odběratele. Ti mu po příchodu do kavárny nahlásí své jméno a služba je zaznamenává v seznamu. Odběratelé si pak již sami dle umístěného seznamu skládají a váží svůj vlastní podíl do svých vlastních tašek či nádob. Služba jim může případně poradit a popsat například nové neznámé druhy zeleniny či ovoce v podíle. Některé potraviny se v podíle udávají v kusech a jiné dle hmotnosti, služba nicméně odběratele a množství potravin, které si ze společných beden nabírají, nijak nekontroluje.

Úkolem druhého člověka, který vykonává službu v závěru výdeje, je pak prázdné bedny odnést do sklepa domu, v kterém se kavárna nachází a místo výdeje uklidit, což vzhledem k tomu, že je zelenina a ovoce v bednách neočištěné, znamená zamést, případně vytřít několik málo čtverečních metrů. V prostoru kavárny jsou po čas výdejů také přítomni někteří koordinátoři, nicméně se jich přímo neúčastní.

V případě, že odběratel není schopen dostavit se k výdeji, může za sebe poslat jakoukoliv jinou osobu mimo Okurku, která službě nahlásí, že přebírá podíl chybějícího odběratele, nebo svou nepřítomnost předem nahlásit a podílu se buďto úplně vzdát ve prospěch všech ostatních členů, nebo požádat o jeho uskladnění v kavárně a vyzvednout si jej mimo výdejní čas v následující dny. Služba má také k dispozici telefonické kontakty na všechny ostatní členy a v případě jejich nenahlášené nepřítomnosti je ke konci výdejní doby kontaktuje a domlouvá další postup, tj. uskladnění, pozdější vyzvednutí či vzdání se podílu.

Povaha interakcí odběratelů, služby, koordinátorů či náhodných hostů kavárny je velmi různorodá a vzhledem k tomu, že se jí budu zabývat podrobněji v oddíle popisující naplňování konceptu komunity v KPZ Okurka, ji na tomto místě vynechám. Taktéž mimořádným akcím a aktivitám, které koordinátoři skupiny KPZ nabízí odběratelům nad rámec výše popsaných výdejů, a míře odezvy a participace na těchto aktivitách se budu detailněji věnovat tamtéž.

Obr. 1.: Výdejní místo KPZ Okurka

Aktéři

Organizátoři

Okurka je součástí neziskové organizace, která se zabývá ochranou krajiny. Na činnosti skupiny se přímo podílí asi 4 osoby, dvě z nich působily jako koordinátorky celé skupiny a zprostředkovávaly komunikaci mezi odběrateli a zemědělcem. Zároveň organizovaly společné akce. Motivací k založení Okurky byla možnost přiblížit problematiku ekologie, kterou se svým studiem a vědeckou prací zabývaly, širší veřejnosti. Systém KPZ také považovaly za efektivní způsob, jak zemědělskou krajinu chránit, neboť spolupracuje přímo s drobnými zemědělci.

Hlavní klady pro ně představuje fakt, že se jim v praxi podařilo navázat spoluprací a zajistit odbyt konkrétním zemědělcům. V menší míře se jim pak daří šířit skrze skupinu povědomí o problematice, kterou se teoreticky zabývají. K tomu mají příležitost ve stále větším okruhu lidí, neboť se skupina velice rychle rozšířila. Samotný nárůst členů Okurky ovšem nevnímají čistě pozitivně. Na jednu stranu jej považují za výhodný pro zemědělce z ekonomického hlediska, na druhou pak zpochybňují některé motivace a dopady vlastní snahy o osvětu spojenou s ochranou krajiny, která se u většiny členů míjí účinkem. Problémem je pak především to, že se nedaří zprostředkovat přesah, který KPZ má a přesvědčit členy, že nejde pouze o zdroj kvalitních potravin.

Zemědělci

Se skupinou spolupracovali v minulé sezóně dva zemědělci a květinářka, nicméně vzhledem k tomu, že dodávala svoje vazby pouze na základě příležitostných přobjednávák nad rámec závazku v KPZ, budu se dále věnovat pouze dodavatelům zeleniny a mléčných produktů.

Oba zemědělci již mají předchozí zkušenosti s KPZ. V případě prvního se jedná o způsob, jakým distribuuje svoji produkci již od roku 2009, což jej řadí mezi úplně první zemědělce, jež se na systému KPZ v České republice

podíleli. Druhý dodavatel se pak poprvé setkal s myšlenkou KPZ již před 15 lety v Kanadě, v systému je pak zapojený rok. S prvním zmiňovaným spojili skupinu Okurka koordinátoři již existujících iniciativ KPZ, druhý dodavatel se setkal se zástupci Okurky na semináři o zakládání iniciativ komunitou podporovaného zemědělství v období, kdy zároveň hledal další distribuční kanál pro svoje produkty. Pro oba se jedná především po praktické stránce výhodný způsob distribuce, neboť jim zaručuje jistotu odbytu a je podstatně méně časově náročný a stresující, než například prodej skrze farmářské trhy. Jako určitou nevýhodu pak jeden z nich zmiňuje nároky na komunikaci a udržování vztahu se spotřebiteli, kterým je třeba mnohé vysvětlovat, a v případě, kdy je zemědělec zároveň koordinátorem pak časové nároky na organizační záležitosti skupiny.

Odběratelé

Motivací odběratelů v KPZ je především pravidelný přísun potravin pocházejících z ekologického zemědělství. Zároveň většinou oceňují myšlenku přímo podpořit konkrétního dodavatele a vyhnout se dalším zprostředkovatelům. Některé nevýhody jsou zároveň vnímány jako výhody. Tou je například množství zeleniny v podílech, které odběratelé oceňují, zároveň si ale stěžují, že jej například nezvládají zpracovat. Dalším je náhodné a sezónní složení podílů, které je vnímáno v pozitivní smyslu jako zajímavé, zároveň však samotný princip založený na sezónnosti a lokálnosti vylučuje některé druhy a znemožňuje odběratelům volit si to, co zrovna chtějí.

Aktuální stav projektu - jaro 2017

Již během schůzky, která ukončovala sezónu 2016, bylo v rámci skupiny možno zaznamenat určitý posun a některé budoucí změny. Organizátoři a zemědělci reflektovali to, že se odběratelé absolutně nezapojují do činností souvisejících s organizační skupinou, natož do samotné produkce potravin. Zároveň tento fakt připisovali částečně také tomu, že během uplynulého roku neuspořádala iniciativa jedinou návštěvu spolupracujících farem. Možnost navštívit je individuálně po předchozí domluvě mají nicméně členové kdykoliv během roku. Ani toho ovšem nikdo nevyužil. Další akce, na které během roku odběratele zvali, se nesetkaly s velkým ohlasem. Snaha o změnu, která vychází výhradně z organizačního týmu, se poté projevila na začátku letošní sezóny. Iniciativa má v plánu zorganizovat „otevřený den“ na farmách dodavatelů, zůstává ovšem otázkou, jaký o něj bude zájem. Dalším způsobem, jakým chtějí odběratele více vtáhnout do dění v KPZ je posílání

emailového newsletteru. Ten sice chodil členům i v minulých letech, nicméně jeho součástí by teď mělo být i krátké popsání toho, co se zrovna na farmách děje.

Co se týče organizačních změn, KPZ Okurka byla okolnostmi nucena pozměnit svoje výdejní místo a přesunout se z kavárny do poměrně provizorního prostoru. Jeho jakousi neupravenost a prázdnotu považují koordinátorky za dobrou příležitost, neboť jej lze snadněji přizpůsobit činnosti Okurky, než již fungující kavárnu. Práci na jeho přetváření v útulnější prostředí vidí koordinátorka jako dobrou příležitost pro zapojení ostatních členů. K zapojení by prý mohla odběratele motivovat také symbolická finanční odměna, jež by byla převedena do formy podílu potravin. Těm odběratelům, kteří by se spolupodíleli na organizaci a vypomohli například s účetnictvím, by byla prominuta platba např. jednoho podílu, resp. tento podíl by byl samozřejmě zemědělci proplacen, nicméně ze společných zdrojů KPZ Okurka. Také koordinátoři budou za svoji činnost v letošním roce odměněni tímto symbolickým podílem. Od skupiny se také odštěpila část lidí, kteří se rozhodli založit vlastní iniciativu KPZ z toho důvodu, že jejich bydliště bylo příliš daleko od výdejního místa. KPZ Okurka tak nabírá do roku 2017 nové členy, ačkoliv je její kapacita téměř vyčerpána. Zásadní roli zde hraje ale především to, jaké množství lidí je zemědělec, dodávající Okurce zeleninu, během sezóny schopen zásobovat. KPZ Okurka se nicméně jako organizace snaží tohoto maxima dosáhnout.

Komunita

V této části představím koncept komunity v sociálních vědách a jeho vývoj v čase. Nejprve popíšu tradiční přístupy, jež komunity rozeznávají na základě tří klíčových faktorů, jako je místo, sdílení pocitu sounáležitosti s ostatními díky společným cílům a sociální struktura. Zmíním také způsob, jakým se pokusil komunitu definovat Robert Redfield s pomocí čtyř základních charakteristik: odlišnosti, malého rozměru, homogenity a soběstačnosti. Představím také mladší přístup Anthony P. Cohena, jež klade důraz na symboly, jejich sdílení a konstrukci hranic. Komunita má specifickou podobu a funkci i v čase tzv. tekuté modernity, jak ji chápe Zygmunt Bauman. Tomuto pojetí se budu věnovat následovně. Na závěr představím dva způsoby, kterými se podle Tonyho Blackshawa používá koncept komunity v posledních dvaceti letech. Především jeho podoba v praxi jako *appropriating device* pak implikuje jeho možné použití v mnou zkoumané skupině komunitou podporovaného zemědělství.

V každodenním užívání se slovo komunita jeví jako snadno srozumitelné a běžné, v sociálních vědách jde nicméně o poněkud problematický koncept. Během své přítomnosti v sociologii či antropologii totiž nenalezl žádné uspokojivé definice. To připisuje Cohen tomu, že definice v sobě již obsahují či implikují teorie, které jsou v případě komunity sporné. Jako příklad uvádí dva zcela protichůdné myšlenkové směry, z nichž jeden, opírající se dle Cohena o mylné či velmi selektivní interpretace klasických autorů, jako je Durkheim, Tönnies, Weber a Simmel, tvrdí, že v době třídního konfliktu v kapitalistické společnosti či moderním sociálním životě kontrolovaným státem se z komunity stává anachronický koncept. Industrializace a urbanizace znemožňuje komunitě zachovat si svoje charakteristické vlastnosti. Do opozice k tomuto předpokladu pak staví Cohen moderní vzestup komunity v souvislosti s etnickým, náboženským, místním či třídním vědomím [Cohen 1985 11-12].

Tradiční přístupy ke komunitě lze v antropologii zařadit do tří kategorií. Pro první z nich je klíčovým faktorem lokalita. Život na konkrétním místě vede ke sdílení otázek a problému, jež se ho týkají, stejně tak ke společným

perspektivám, aktivitám a místní organizaci. Ty poté produkují další společné vazby, identity, pocit nezávislosti místní komunity a další [Minar, Greer, cit. u Rapport, Overing 2005: 61]. Dalším zásadním aspektem komunity může být usilování o dosažení společných cílů. Ty mohou mít například náboženský či ekonomický charakter. Sdílení těchto cílů vede k probuzení zájmu o další členy komunity a vytvoření sociální koherence [Frankenberg, cit. u Rapport, Overing 2005: 61]. Poslední přístup chápe komunitu především jako samostatně fungující sociální celek, jakýsi organismus, který je odlišitelný od ostatních. Komunita je v něm tvořena lidmi, kteří jsou vázáni na společnou sociální strukturu. Vědomí toho, že žijí dle stejných norem a sociální organizace, pak dává členům pocit příslušnosti k této komunitě a zároveň distinkce od těch, v nichž se zmíněné sociální struktury liší. [Warner, cit. u Rapport, Overing 2005: 61]

Robert Redfield, americký antropolog, jež se zabýval například studiem rurálních komunit v Mexiku, uvádí ve své knize *The little community* [1956: 4] čtveřici charakteristik komunity. První z nich je odlišitelnost. To znamená, že komunita má jasné hranice, které jsou z vnějšku patrné pro pozorovatele, zevnitř pak vyjádřeny společným vědomím členů komunity. Malé měřítko je druhou vlastností, které Redfield rozumí jako možnosti získat povědomí o celku na základě vlastního pozorování. Další vlastností komunity je dle Redfielda homogenita. Ta se projevuje například podobnými postoji a vykonávanými činnostmi mezi lidmi odpovídajícího věku či pohlaví, mladší generace pak zároveň reprodukuje životní způsob starších. Tato homogenita zpomaluje změny ve společnosti. Poslední charakteristikou je určitá soběstačnost celé komunity, což znamená, že je prostředím pro většinu aktivit a uspokojování potřeb svých členů.

Studium komunit bylo pro antropologii jedním z tradičních polí působnosti, neboť díky své kulturní homogenitě, soudržnosti a zakotvenosti v určitém místě poskytovaly vhodné prostředí pro detailní zkoumání vzájemných vztahů, institucí a dalších, a byly považovány za klíčové strukturální jednotky sociálního života. Změnou diskursu dochází také k posunu od vnímání komunit jako něčeho daného k tomu, jakým způsobem jsou vytvářeny jakožto prvky sociálního života, jak je představám komunity dáván význam či to, jakým způsobem je přisuzováno a vymezováno členství [Rapport, Overing 2005: 62].

Anthony P. Cohen přichází s přístupem, který chápe komunity jako symbolické konstrukty, jejichž důležitým prvkem je také kontrast vůči okolnímu prostředí, jejich symbolické hranice. Zásadním je poté to, že členové komunity připisují, nebo se alespoň domnívají, že připisují stejný význam některým jevům, a dále, že se tyto významy liší od těch, jež jim připisují lidé stojící mimo komunitu. Proces vytváření a udržování hranice je poté založen na symbolickém sdílení [Cohen 1985:16]. Cohen se snaží zachytit komunitu skrze to, jak ji zakoušejí její členové, nikoliv jako danou strukturu institucí, již je možné objektivně definovat. Jeho otázka směřuje zevnitř samotné komunity.

Ve své knize *Tekutá modernita* Zygmunt Bauman tvrdí, že je stále méně zřejmé, zda skutečnosti, které komunity mají představovat, vůbec existují [Bauman 2002: 268]. Autor cituje Erica Hobsbawna, jež tvrdí, že se "slovo komunita nikdy nepoužívalo tak nekriticky a jalově jako v dekadách, kdy bylo tak obtížné komunity (v sociologickém slova smyslu) nalézt v reálném životě" [ibid.: 271]. Bauman říká, že ačkoliv se komunity objevují v různých podobách, od "lehkého pláštíku" až po "železné klece", většina z nich se přibližuje právě prvnímu zmiňovanému typu a je pro ně společná velká míra efemérnosti. Bauman též tvrdí, že "nejpříznačnějším aspektem mizení starých jistot je nová křehkost lidských vazeb [ibid.: 270]. Komunity apelují na svoje členy, aby za přežití komunity převzali svoji vlastní individuální odpovědnost a komunitu bránili. Bauman takové skupiny nicméně označuje spíše za plány či projekty než realitu, neboť následují, nikoliv předcházejí individuální volby svých členů. Zároveň u takovýchto komunit odhaluje potřebu zpodobňovat a prezentovat sebe sama, což by v případě, že by se jednalo o konkrétní a hmatatelné komunity, nebylo zapotřebí [ibid.: 269]. Komunitářství pak považuje Bauman za reakci na "kapalnost" moderního života, především pak na zvětšující se rozdíl mezi svobodou jednotlivce a zajištěním bezpečí [ibid.: 270].

Slovu komunita přisuzuje Bauman jakýsi pozitivní náboj a připodobňuje jej k teplému, útulnému a pohodlnému místu. Na tomto místě dokážeme porozumět a důvěřovat ostatním členům, zároveň počítáme s jejich dobrou vůlí a podporou v případě potíží. Stejně tak je i naší povinností poskytnout dalším lidem v rámci komunity pomoc v případě, že ji budou potřebovat. Toto místo je ovšem pro nás dle Baumana nedostupné, jakýmsi ztraceným rájem, ve kterém jsme ovšem ani nikdy nežili a právě proto mohli tuto jeho podobu vykreslit ve svých představách [Bauman 2004: 1-3]. Taková komunita má ale i svoje stinné stránky, které nejsou zřejmé jen do té doby, kdy existuje pouze v představách.

Jsou jimy ztráta autonomie a svobody, nicméně za cenu získání pocitu bezpečí. Bezpečí a svobodu však Bauman považuje za rovnocenné hodnoty, tudíž při učinění jakékoliv volby mezi nimi nemůžeme nikterak získat [ibid.: 4].

V současnosti se dle Tonyho Blackshawa užívá koncept komunity dvěma různými způsoby. První z nich je typický pro sociální vědy, které se domnívají, že je třeba navrátit ono "sociální" do studia komunit a koncept komunity používají jako *orienting device*. V praxi ovšem nacházíme použití tohoto konceptu jako tzv. *appropriating device*. Jedná se určitý trend, který můžeme pozorovat na nejrůznějších místech, od fotbalových klubů, přes náboženské skupiny až po zdravotní péči. Projevem tohoto trendu jsou veškeré "komunitní aktivity", "komunitní péče" či "komunitní plánování", jež se objevují během posledních dvaceti let a nesou v sobě jakýsi pocit "opravdovosti" veřejných politik a praxe. Ve většině těchto případů pak další definice toho, co je zde onou komunitou míněno a jakým způsobem se v praxi promítne například do zmiňovaných aktivit, péče či plánování, zůstává nezodpovězenou otázkou [Blackshaw 2010: 7-8].

Komunita v KPZ Okurka

Členové KPZ Okurka se, podobně jako sociální vědci, s jistotou shodnou pouze na tom, že komunita je skupina lidí. Různí lidé pak ve své odpovědích dodávají další charakteristiky či prvky, které v sobě komunita v nejobecnějším slova smyslu podle nich nese, či naopak ty, které nepovažují pro její existenci za nezbytně nutné. Na následujících stránkách představím výsledky té části vlastního výzkumu, která se věnovala konceptu komunity a jeho naplňování v praxi. Budu se zabývat tématy jako je samotný koncept, komunita v KPZ, způsoby interakce členů KPZ Okurka, jejich participací na chodu skupiny či na společných akcích mimo rámec standardních výdejů potravin a podílení se na produkci potravin.

Berme tedy, stejně jako respondenti, skupinu lidí jako jádro veškerých představ o komunitě. Jedním z nejčastěji zmiňovaných charakteristik, které by měla tato skupina měla mít, aby byla považována za komunitu, je podle respondentů společný cíl. Ten uvedlo celkem 7 lidí. Dalším, stejně často zmiňovaným aspektem byly společné zájmy, které považuje za důležitý znak komunity taktéž 7 respondentů. Je nicméně na místě dodat, že z kontextu dvou odpovědí bohužel nebylo zcela zřejmé, zda je tu "zájmem" myšleno spíše dosažení onoho cíle, či to, že se členové zajímají o podobnou problematiku, například ekologickou spotřebu. Podporu vnímají jako jeden ze základů komunity 4 členové. Jeden z nich ji pak vidí jako klíčovou:

"...tam musí bejt jako nějakaj výraznej sociální aspekt, že si třeba pomáhaj, i v případe, že se někomu třeba nedaří, protože společnej cíl může spojovat jako spoustu jiných společenství lidí, který bych asi už osobně nenazval komunita...když je na tom někdo hůř, nebo se mu nedaří, že mu ty lidi nějak jako pomůžou, nějaká vzájemná podpora..."

Pouze dva členové zmínili vzájemnou důvěru jako důležitý prvek. Velikost skupiny hraje v komunitě roli pouze pro dva respondenty a to hlavně ve vztahu k vzájemné podpoře. Skupina lidí by totiž měla být v komunitě spíše menší, neboť podle jednoho respondenta ve větším počtu:

"...typu x-set lidí se tyhle věci tříštěj a slábnou..."

či se, podle druhé dá udržovat komunita například v počtu kolem 10 až 12 lidí, ale ve větším už:

"...se tam jako vždycky vytvoří ty skupinky..."

Co se týče povahy osobních vztahů mezi členy komunity v obecném slova smyslu, byly zmíněny pouze ve dvou odpovědích, a to v dost odlišné podobě. První je v komunitě vnímá pozitivně, když uvádí, že komunitou jsou pro ní:

"...lidi, kterým je spolu příjemně a mají společné zájmy..."

zatímco další členka, jež se ve své odpovědi již pohybovala na rozhraní obecné představy komunity a její podoby v KPZ, uvádí jako důležité aspekty důvěru, pravidla a jejich dodržování, společný cíl či myšlenku, ale dodává, že se členové komunity se:

"...nemusejí znát osobně, nemusí být kamarádi ani nutně..."

Zajímavé ovšem je, že první citovaná referuje v další části rozhovoru k obyvatelům určité části Prahy, bývalým žákům stejné základní školy a KPZ Okurka taktéž jako ke komunitě. KPZ Okurka pak dokonce chápe jako komunitu, kde se:

"...propojuje několik komunit z různých spekter..."

Zůstává otázkou, do jaké míry by na tyto skupiny lidí mohla být skutečně uplatněna její vlastní definice komunity. Touto charakteristikou se přesouváme k chápání komunity v samotné skupině KPZ Okurka. Celkem 5 členů uvedlo, že považuje komunitu určitým způsobem za pozitivní aspekt KPZ. Nicméně pouze 4 z nich (tj. taktéž 4 z celkového počtu 15 repondentů) uvedli, že KPZ Okurka za komunitu považují. Jedna z nich se nicméně svojí kladnou

odpovědí zároveň dotýká důvodů, jež převažují u většiny, která Okurku jako komunitu nevnímá:

"No jsme komunita, i když se jako...spousta lidí se tam mezi sebou hodně zná, já jsem, a trochu mě to mrzí, že tam vždycky přilítnu, že mám málo času, že si nahážu tu zeleninu do báglu a zase běžím, přitom vlastně kdybych si na to tu půlhodinku udělala, tak si tam sednu a pokecám...není to úplně takový, jaký by to mohlo bejt..."

Ti, kteří Okurku za komunitu nepovaží, zmiňují například to, že se jim skupina zdá málo semknutá nebo to, že jim vztahy ve skupině přijdou málo prohloubené. Vzájemné vztahy a interakce v Okurce se samozřejmě mohou dost lišit. Objevují se případy, kdy je někdo členem Okurky od založení a do druhého roku doporučil KPZ některému ze svých stávajících přátel či kolegů. Takoví lidé interagují mezi sebou jinak, než ti, kteří se setkali až v prostředí Okurky. Většinou uvádějí tohoto člověka (v některých případech více, například kolegy ze zaměstnání) jako jednoho z mála, které v Okurce vůbec znají. V rámci Okurky pak 8 respondentů identifikuje jakési jádro skupiny, tj. koordinátorky a další lidi spojené s organizací, jejíž je KPZ Okurka součástí a případně označuje tuto skupinu za to, co by v Okurce mohlo představovat komunitu. Zároveň je tato skupina zcela jasným zdrojem veškeré aktivity KPZ Okurka. Takto komunitu v Okurce chápe jeden z členů:

"...když se člověk podívá na tu naši KPZ, tak co by se tam dalo označit jako komunita, tak to je asi tak 7 lidí, ten zbytek s tím nemá, krom toho, že si tam chodí pro tu zeleninu, vůbec nic společného..."

Během výdejů panuje atmosféra celkem běžná pro kavárnu v odpoledních hodinách, přítomni jsou i náhodní hosté. Členové, kteří se navzájem neznají většinou z jiného prostředí, si běžně vykájí a v kavárně se při výdeji nijak nezdržují. Většina respondentů také uvádí, že značnou část skupiny nezná vůbec, menší potom alespoň od vidění. Situaci popisuje jeden respondent následovně:

"...Myslel jsem si, že jako víc budem spolu nějakým způsobem komunikovat, ale to asi byla naivní představa, že když na to teďka tak koukám, tak je úplně jasný, že ty lidi prostě přijdou, pozdravěj, nahlásí jméno, vezmou si ty věci a zase odejdou. Od toho se asi nedá nic jiného očekávat..."

Další poté uvádí, že:

"...Já se tady moc nezapojuju. V podstatě tady je jedinej prostor, jak se nějak poznat, že tady v kavárně sedět a mluvit, jenže na to já nemám čas, já vždycky přijdu, vezmu zeleninu a jdu pryč, protože prostě nemám čas na to, abych tady zůstal..."

Podobná je i míry participace na dalších akcích, které Okurka pořádá. To jsou například exkurze na farmy či brigády tamtéž. Je dobré připomenout, mimo organizované akce má možnost navštívit farmu jakýkoliv odběratel dle svých vlastních možností, po předchozí domluvě s farmářem. Toho však nikdo, až na jedinou výjimku, nevyužil, společné exkurze jsou pak do jisté míry opět záležitostí pouze výše zmiňovaného "organizačního jádra". Členové sice považují tyto možnosti za pozitivní či lákavé, nicméně jich nevyužili buďto z časových, nebo dalších důvodů. Všichni mnou oslovení členové (kromě koordinátorek a zemědělců) se považují za naprosto pasivní, pouze jeden, který z vlastní iniciativy navštívil jednoho ze zemědělců, si myslí, že:

"...Aktivnější jsem z jedné strany, ze strany toho farmáře, ale ne aktivní ze strany té komunity těch lidí, co to odebíraj..."

Na můj následný dotaz, zda-li plánovanou návštěvu avizoval v KPZ Okurka, či jej napadlo někoho dalšího oslovit, odpovídá respondent záporně s odůvodněním, že v Okurce o to nikdo zájem nemá a o nikom jiném neví.

Potravinová suverenita

Potravinovou suverenitu lze považovat za soubor politik či určitý diskurs, který se se angažuje v otázkách potravinové bezpečnosti, či za narativ, který stojí v pozadí úsilí o změny struktur globálního zemědělsko-potravinářského systému. Ačkoliv koncept potravinové suverenity pochází z *kontextu* Latinské Ameriky, byl rozšířen a adaptován na místní podmínky po celém světě [Trauger 2015: 1]. V roce 2007 byla Světovým hnutím potravinové suverenity v tzv. Deklaraci Nyéléni definována jako právo lidských společenství na zdravé a kulturně vhodné potraviny produkované prostřednictvím environmentálně příznivých a udržitelných přístupů, a právo těchto společenství definovat vlastní potravinové a zemědělské systémy. Přání a potřeby těch, kteří produkují, distribuují a konzumují potraviny umisťuje do jádra potravinových systémů a politik před požadavky trhů a korporací [La Via Campesina 2007].

Potravinová suverenita usiluje o vyšší autoritu producentů potravin a možnosti podílet se na podobě potravinových systémů. Radikální politický podtext a volání po reformách je pak odpovědí na neúspěšné vládní politiky potravinové bezpečnosti, kterým se nepodařilo vymýtit hlad a zajistit živobytí především

drobným zemědělcům. Narativ potravinové suverenity v sobě obsahuje vymezení se vůči globálnímu kapitalistickému trhu a považuje lokální převzetí kontroly nad produkcí a distribucí potravin za klíčové na cestě k potravinové bezpečnosti [Trauger 2015: 1-2].

Nejvýraznějším současným představitelem těchto snah je hnutí La Via Campesina, které vzniklo v Uruguayi v roce 1993 jako reakce na v tu dobu zde končící kolo jednání GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*). La Via Campesina je grassroot organizací malých, či středně velkých producentů potravin a zemědělců, rolníků, ale i bezzemků a žen pracujících v zemědělství, jež usilují o potravinovou suverenitu. Přístup k potravinám pak chápe tato organizace jako základní lidské právo, zároveň usiluje o uchovávání semen, prosazování agroekologických principů a ochranu přírodních zdrojů [Chaifetz, Jagger 2014: 86].

Potravinová suverenita v KPZ Okurka

Ukázalo se, že představu konceptu potravinové suverenity členové KPZ Okurka nijak výrazně nesdílí a že tento pojem jimi nebyl ve většině případů ani považován za vlastní. Výjimku tvořily koordinátorky, zemědělci a jedna z odběratelek, jež moje otázka nezaskočila. Jedna z koordinátorek pak ve své odpovědi předkládá nejen svou definici potravinové suverenity, ale i její vztah ke KPZ:

"KPZ jsou jeden příklad toho, že budujeme potravinovou suverenitu právě pro to území, ta lokálnost, to, že podporujeme právě ty místní, tu suverenitu těch zemědělců, to, že jim dáváme ten status, tu jistotu toho, že budou mít podmínky férový a tím nemyslím teda opravdu jen to, že nebudem jenom kupovat jablka a hrušky, ale toho, že se vytvoří, jakože se posílí ten vztah společenskéj a vůbec jakoby ta prestiž toho zemědělství v tý společnosti, že tohle je pro mě ta potravinová suverenita. Opravdu tady není potřeba obchodovat s těma komoditama přes půlku světa, ale zamyslet se, co my jsme schopný na tom území vyprodukovat a jak podpořit ty zemědělce, který tady máme."

Jediná odběratelka použila během rozhovoru sama od sebe termínu potravinová suverenita, a to v souvislosti s popisem způsobu, jakým způsobem se poprvé dozvěděla o systému KPZ. Uvádí, že:

"My se obecně zajímáme o...potravinová suverenita, to asi zní jako dost odborně, ale prostě třeba o nějaký takový alternativní přístupy ke konzumu, spotřebitelství a podobně a třeba kolem jména Tomáš Uhnák se docela dá najít spousta zajímavých tipů na takovejhle způsob života, takže vlastně přes tyhlety zdroje."

Na můj dotaz ohledně toho, co pro ní potravinová suverenita představuje, reflektuje, že se jedná o jakýsi pojem, jež v sobě obsahuje politický postoj, nicméně tomuto použití by se ona osobně ráda vyhla. Politický aspekt naopak osobně vnímá jeden ze zemědělců, když podotýká, že mu potravinová suverenita dává vyšší stupeň občanské svobody. První zmiňovaná respondentka nicméně potravinou suverenitu pak chápe raději jako:

nezávislost na nějakým trhu, kterej, vzhledem ke stravování teda, což může se stát cokoliv žejo, a mít vlastní buď zahrádku, nebo nějaký zdroje, z kterýho můžu tu obživu brát, je samozřejmě věc, která teď nám připadá jako k čemu (?), ale ve skutečnosti to může někdy pro lidi, zvlášť pro ty, co žijí třeba v Praze, být zásadní...

Možnosti vlastních zdrojů potravin či kontaktu na konkrétního zemědělce, se kterým ji v rámci KPZ momentálně pojí závazek, poté vnímá jako výhodu v případě "potíží", například války, která by podle ní značně otrásla dosud zdánlivě samozřejmě fungujícím agro-potravinářským systémem. Ten samotný vnímá explicitně negativně, a to hlavně díky absenci přímého vztahu mezi ní, jakožto spotřebitelem, a producenty potravin. Její postoj nicméně rozhodně nelze vnímat jako apolitický.

zkrátka se nám nechce podporovat byznysmeny a koupit si prostě zeleninu od konkrétního farmáře, který ji vyrobí a nepodpořit dopravce, ale nejenom

dopravce, ale i spoustu korporací, který s tím vlastně ani nemá vůbec nic společného, který jsou prostě úplně někde vzdálený, ale vlastně žijou z toho, že já musím jíst, musím si kupovat potraviny, tak to je prostě něco, co se mi nelíbí, co si myslím, pokud se mi podaří aspoň trošičku něčím nahlodat, nebo změnit, to mi poskytuje jistou potravinovou suverenitu

Koordinátorky a zemědělci poté potravinovou suverenitu vnímají jako kombinaci jak ekologických, tak sociálních aspektů, například následovně:

"...vyjít z těch zdrojů, tak jako to souvisí s těma klimatickejma podmínkama...máme tady nějaký prostor, máme tady nějaký podmínky pro pěstování a pojďme se snažit vymyslet, jak to tady zajistit..."

"zodpovědnost za to okolí, za ten svět, za tu půdu, za tu krajinu, za ty lidi, tak, aby lidi, kteří potraviny vytváří, aby za to dostali adekvátně zapláceno, aby měli právo přístupu k půdě a aby lidé měli přístup k těm zdravým bezpečným potravinám"

Mezi ostatními členy KPZ Okurka se pojem potravinové suverenity nejevil jako příliš srozumitelný. Tři z nich připouští, že jim tento pojem vůbec nic neříká, dva z nich poté dodávají, že se s ním v rámci KPZ možná nějakým způsobem setkali, ale již se o něj nezajímali, slovy respondentky:

"...v nějakých papírech, že to tam bylo napsané, to koukám asi jen po povrchu, že jsem tam nezaplouvala do hloubky..."

Představy ostatních se pak pohybují ve dvou hlavních směrech, a to potravinové suverenity jako soběstačnosti jednotlivce, kdy si je člověk schopen vyprodukovat potraviny, které potřebuje ke svému životu a soběstačnosti státu, jež nemusí potraviny dovážet. Vůči importu se pak téměř všichni respondenti vymezují a původ potravin uvádí jako jedno z kritérií, které u nich

sledují a které do různé míry ovlivňuje jejich výběr. V rámci KPZ Okurka se pak lze setkat s celou škálou míry významu, který je původu při učinění spotřebitelského rozhodnutí přisuzován, což ilustruje následující:

"Někdy přes to nejede vlak, někdy si prostě koupíš i rajčata ze Španělska, protože dvacku za kilo..."

"Samozřejmě banány musíme dovážet když to jíme, když to chceme jíst. Ale řeknu jabka, rajčata, česnek, můžeme kupovat a pěstovat tady."

"...myslim si, že jsme tady zvyklý na naše lokální potraviny a ty citrusy už na první pohled znamenaj exotiku, něco z daleka, takže se jim prostě vyhejbám..."

Závěr

Skupina KPZ Okurka nemůže být považována za komunitu v sociovědním slova smyslu. Hranici členství zde představuje pouze uhrazení předplatného. V prostředí iniciativy KPZ Okurka není koncept komunity chápán nikterak specificky. Členové se shodují na tom, že komunitu tvoří skupina lidí, další atributy připisované této skupině se však dost liší. Převládá představa, že taková skupina by měla mít především společné zájmy či společný cíl. V menší míře se pak objevují aspekty jako důvěra a vzájemná podpora. Velikost skupiny dle respondentů, až na výjimky, nehraje roli, případně je vztáhnuta spíše jako limit výše zmíněné podpory. Způsob, jakým aktéři tento koncept chápou v obecné rovině se pak ve většině případů neshoduje s tím, jakým způsobem je jimi vnímáno prostředí KPZ Okurka. Tuto skupinu pak ve většině případů za komunitu nepovažují, neboť ji nevnímají jako dostatečně soudržný celek. Výrazné je oddělení skupiny organizátorů a jejich spolupracovníků od zbytku KPZ Okurka. Většina členů v Okurce nenavazuje nové vztahy s dalšími členy, spíše udržují ty, které byly vytvořeny v dříve v jiném prostředí. Příležitost k tomu sice poskytují pravidelné výdeje, nicméně se na nich většina členů nezdržuje déle, než je nezbytně nutné. Další možností jsou akce, které KPZ Okurka pořádá či na kterých se prezentuje, ale ani ty nejsou odběrateli příliš navštěvovány.

Co se týče smazávání rolí mezi odběrateli a producenty a potlačování pasivní konzumace, Okurka tento potenciál komunitou podporovaného zemědělství nijak nenaplnuje. Koordinátoři skupiny naráží na absolutní nezájem ze strany odběratelů. Odběratelé ve většině případů uvádí, že by se sice rádi zapojovali více, nicméně to "vždycky nějak nevyjde", což je podle nich ve většině případů

záležitost buďto nedostatku času, nebo osobních priorit, v kterých činnost KPZ Okurka nefiguruje. Sami producenti se pak k celé záležitosti komunity a aktivního zapojení odběratelů staví dost rezervovaně. Představuje pro ně víceméně nadstavbu, jež sice vnímají ve své podstatě jako pozitivní, zároveň ale žádnou takovou aktivitu od ostatních neočekávají. Zaměřují se spíše na praktické stránky důležité pro jejich existenci jakožto drobných zemědělců a zásadním je pro ně projev důvěry, jež je obsažen v ochotě odběratelů zaplatit si proměnlivé množství potravin na sezónu předem.

Konceptu potravinové suverenity rozumí většina členů Okurky jako soběstačnosti jedince, tj. schopnosti vyprodukovat si svoje vlastní potraviny, či jako možnosti státu potraviny nedovážet. Import je poté, až na výjimku, vnímán jako negativní, geografický původ potravin poté do různé míry ovlivňuje u členů KPZ Okurka jejich výběr, u všech nicméně představuje jedno z měřítek, které při získávání potravin sledují. Až na jednu výjimku, která vnímá politickou povahu konceptu potravinové suverenity a mj. také sleduje činnost organizace La Via Campesina, se mezi odběrateli pojem potravinové suverenity neukázal jako jejich vlastní. Zemědělci a koordinátorky, které se zabývají problematikou zemědělské půdy v teoretické rovině, se s ním nicméně již setkali a mají o něm svou poměrně jasnou vlastní představu, která zdůrazňuje jak jeho ekologické, tak i sociální, případně politické aspekty.

Seznam použitých zdrojů

Adam, K. L. 2006. „Community Supported Agriculture." ATTRA. [cit. 24. 4. 2017]. Dostupné z: <https://attra.ncat.org/attra-pub/download.php?id=262>

Bauman, Z. 2001. *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Polity press Cambridge: Polity press.

Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Blackshaw, T. 2010. *Key Concepts in Community Studies*. London: Sage.

Cohen, A. P. 1985. *The symbolic construction of Community*. Oxon: Routledge.

Chaifetz, A., P. Jagger. 2014. „40 Years of dialogue on food sovereignty: A review and a look ahead.“ *Global Food Security* 3 (2014): 65-78.

Komunitou podporované zemědělství. 2012. Otázky o KPZ. [cit. 24. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.kpzinfo.cz/otazky-o-kpz/>

Krčílková, Š., V. Janovská, A. Wranová, C. Pohle. 2015. „Be part of CSA! What is the motivation to join community supported agriculture in the Czech Republic?“ Příspěvek přednesený na konferenci Sustainability and rural areas in practice. Nitra, 2016.

La Via Campesina. 2007. Declaration of Nyéléni. [cit. 24. 4. 2017]. Dostupné z: <https://viacampesina.org/en/index.php/main-issues-mainmenu-27/food-sovereignty-and-trade-mainmenu-38/262-declaration-of-nyi>

Nyeleni Europe. 2011. Declaration: Food Sovereignty in Europe NOW! [cit. 24. 4. 2017]. Dostupné z: <https://viacampesina.org/en/index.php/main-issues-mainmenu-27/food-sovereignty-and-trade-mainmenu-38/1080-nyeleni-europe-2011-declaration-food-sovereignty-in-europe-now>

Rapport, N., J. Overing. 2005. *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. Oxon: Routledge.

Spilková, J., et al. 2016. *Alternativní potravinové sítě. Česká cesta*. Praha: Karolinum.

Saltmarsh, N., J. Meldrum, N. Longhurst. 2011. „The impact of Community Supported Agriculture.“ Soil Association. [cit. 24. 4. 2017]. Dostupné z: <https://communitysupportedagriculture.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/The-impact-of-community-supported-agriculture.pdf>

Trauger, A. (ed.). 2015. *Food Sovereignty in International Context. Discourse, politics and practice of place*. Oxon: Routledge.

Ulčák, Z. 1997. „Partnerské vztahy mezi zemědělci a spotřebiteli.“ Pp. 263-268 in *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno

Summary

Community supported agriculture (CSA)

This thesis aims to understand the actors' conceptualization of community and food sovereignty among members or particular CSA group. I suggest how are these concepts understood in social sciences and then, using qualitative methods, such as participatory observation and interviewing, I'm trying to describe above mentioned concepts from actors perspective and how are these fulfilled in the environment of CSA group.